

A FÖLDBIRTOKPOLITIKA KÖRÜL¹

A FÖLDREFORMRÓL RENDELKEZŐ törvény címében és céljában a földbirtok helyesebb elosztásáról szól, anélkül, hogy e tekintetben akkor bármilyen kísérlet történt volna arra, hogy megállapíttassék, mi a helyes földbirtokeloszlás. A mostani nyugodtabb időkben újra felmerült a település tervével a magyar földbirtoknak további elaprózódása; épp a nyugodtabb atmoszféra következtében a kérdés alapos és sokoldalú megvilágításban részesül és ha talán az elmélyedés az egyes szempontok taglalásában nem is mindig a kívánatos, mégis legalább a szempontok sokasága lépett helyébe az 1920-as évek forradalmi nivellálási vad törekvéseinek. Sajnálatos, hogy még a mai nagyrészt tárgyilagos vitákban is néha-néha egy-egy oly hang is hallatszik, melyből kicsendül, mennyire elviselhetetlen az egyenlőség némely hívének, hogy kis darab földek mellett nagy darab földet lát. Ezen érzelemben egyaránt kifejezésre juthat a kisbirtokos-romantika, úrgyűlölet, a modem egyenlőségi vágy, talán néha egy kis adag irigység is, szóval rokonszenves és ellenszenves hangulatok és érzemények. Dehát az ily hangulati elemek legalább egyelőre e kérdés tárgyalásánál, bármily hangosak is, kisebbségben vannak és a tárgyi szempontok azok, melyekből majdnem mindenki, aki e kérdéshez hozzászól, nézi a „helyesebb“ földelosztás problémáját. Természetesen a helyesség kritériumát sokan egy-egy kirívó és általuk döntőnek látott kérdésben látják, ezen szempontból hajlandók végletekbe menni, holott kétségtelen, hogy az összes szempontok figyelemre méltóak és hogy az egész kérdés elintézésénél egyiket sem lehet mellőzni. Azt hiszem, ez a kérdés most már annyira tisztázva van, hogy már a vita eredményeiről lehet beszélni. Ezért a főérveket sorba fogom venni és röviden rekapitulálok, ami az eddigi vita eredményének látszik.

NÉPESEDÉSI PROBLÉMA. A népesedési kérdésben az eddigi adatok szerint kétségtelen, hogy a cselédeknek és mezőgazdasági munkásoknak nagyobb szaporaságuk lévén mint a kisbirtokosnak, a kisbirtokosok számának szaporítása e két csoportból a magyar falu

¹ Fenti cikket és a két utána következőt, eltéréseik mellett is, örömmel közöljük annak bizonyítására, hogy a reform szüksége társadalmunk legkülönbözőbb rétegeiben és évfjáraiban él, s ugyancsak általános a felfogás, hogy a tennivalók köre és lehetőségei is immár adva vannak. *A szerk.*

szaporaságát csökkenteni fogja. A gyermekáldás korlátozásának kérdése természetesen nem oly egyszerű, hogy az ember azt mondhatná, hogy teljesen ki van zárva ezen a téren, úgy mint más tereken is, a visszatérés az észszerűtől az ösztönöshöz; mindemellett a valószínűség az, hogy amennyiben nagybirtokot cseléd és mezőgazdasági munka között felosztunk, falun kevesebb gyermek lesz családonként mint eddig. Kovács Alajosnak az az álláspontja, hogy —¹ minthogy a falusi felesleg, városba szorulása esetén, itt amúgy is a meddőség felé halad, tehát okosabb már a szaporaság rovására is falun tartani az illetőket — éppoly helytelen gondolatnak látszik, mint hogyha valaki azért, mert az öntözésnél a szántóföldről a víz végeredményben elpárolog, eldugaszná a forrást, melyből az öntözés vize származik. Azt hiszem, el kell fogadnunk, hogy a munkások és cselédek között való felosztás a szaporaságot csökkentené. Természetesen felmerül a kérdés, hogy vajjon — ha a föld felosztása nem a munkásság és cselédség földhöz juttatását jelentené, hanem a mai kisbirtokos osztály földjének kiegészítését — nem nőne-e meg a nagyobb föld révén a mai kisbirtokos osztály szaporasága, amely egyensúlyozhatná azt a hiányt, amelyet erre az esetre a fölöslegessé váló mezőgazdasági munkásság városba tódult és meddővé vált tömegei eddig szaporaság szempontjából jelentettek. Azt hiszem, hogy azok, akik az egyke szempontjából úgy gondolják, hogy ha a tízholdas gazdának, akinek egy gyermeke van, második tíz holdat osztanánk ki, az elősegítené a második gyermek születését — nagy tévedésben vannak. Sajnos, nincs statisztika, amely ily kis lépcsőzetekben mutatná a gyermekáldás arányát a földbirtokhoz, de kétségtelennek tartom, hogy ahol egyszer az egyke racionalizmusa felütötte fejét, ott a gyermekszaporaságot semmivel sem növelné, ha a tízholdas gazdának hirtelen 20 hold állana rendelkezésére. Azt hiszem tehát, hogy a ma fennálló egyke szempontjából indifferens a földbirtok további felosztása, esetleges jövő egyke szempontjából pedig a földbirtokok helyes megosztása a nagybirtok fenntartása volna és nem a föld elaprózódása.

Ugyancsak a népesedési probléma keretébe vág az a régóta vitatott kérdés, melynek Károlyi Gyula gróf adatgyűjtése adott újabb impulzust, vajjon a nagybirtok vagy a kisbirtok tud-e több embert eltartani. E számítások kérdésében mindig csak eltartott családokra gondolok és mellőzöm a lélekszám kérdését, melynél, magam is úgy hiszem, az öt családtaggal való szorzás nem helyes, de talán nem is oly döntő fontosságú, hiszen az öttel való szorzás mind a kisbirtokon lévő, mind a nagybirtokon lévő családnál történt. Hozzám közelálló gazdaságokban megállapítottam a munkájukkal eltartott családok számát és bár mások által eddig publikált számok felette állanak saját konkrét számaimnak, még az utóbbiak is olyanok, hogy nyugodtan lehet mondani, hogy ezeken a birtokokon többen élnek meg, mintha tízholdas parcellákra volnának felosztva. Az az érv, melyet több jeles statisztikus hangoztatott, hogy ezen családszámok nem lehetnek helyesek, mert besorozva a nagybirtok egész területével, oly lélekszámot eredményeznek, mely a magyar mezőgazdasági lakosság túlnyomó része, holott nyilvánvaló, hogy a mai

helyzetben a mezőgazdasági lakosság túlnyomó nagy része nem nagybirtokon él, azt hiszem logikai tévedés. Ha egy nagyon intenzív gazdaság ténylegesen helyesen megállapított munkásszükségletét beszorzom a nagybirtok területével és annak eredményeképpen egy a mai jobban foglalkoztatott számnál sokkal nagyobb számot látok, abból nincs okom azt a következtetést levonni, mint azt e statisztikusok tették, hogy helytelen a konkrét birtokokon való megállapítás, hanem ellenkezőleg, azt a következtetést kell levonnom logikusan, hogy ha minden nagybirtok úgy volna kezelve, mint az az egy vagy ötven birtok, amelyről a felvétel szól, akkor épp sokkal többet tudna a nagybirtok eltartani mint ma, amikor a nagybirtokok egy része még aránylag extenzív művelésben részesül. Igaz, egy adott rövid időszakról való felvételekben van esetlegességi momentum. Hogy csak egyet említsek: az agráröllő, melynek nyílása a mezőgazdasági árak és az iparcikkek ára között az utóbbi időben bekövetkezett változás ellenére is tág, még sokkal tágabb, ha a mezőgazdasági munkabér alakulását hasonlítjuk össze az iparcikkek árának alakulásával. Mindnyájan tudjuk, hogy mennyire a kézi munka felé tolódik el még a huszas évek alatt erősen gépi munkát végző gazdaságokban is a termelés, amely talán valamivel nagyobb munkáslétszám megélhetését teszi lehetővé ma a nagybirtokon, mintha ez a rendkívüli helyzet nem állott volna be. Ebben különben eddig is része volt a kormányok helyesen alkalmazott *douce violence*-ának, amelyet, igaz, későbben e viszonyok változása esetére is szükség esetén alkalmazni lehetne.

Egy másik szempont, amely talán esetlegessé teszi az elhelyezkedés arányát nagybirtokon és kisbirtokon, az, hogy ma az intenzív gazdálkodásért folytatott küzdelemben, bármily rendkívüli csalódások is érték azokat, akik intenzíven gazdálkodtak, még bizonyos lelki diszpozíció és presztízs-kérdések döntenek. Ha azonban a munkaigényes intenzív gazdálkodás oly mértékben lesz tovább is hátrányban az extenzív gazdálkodással szemben, mint az utolsó években, akkor igazán nagyon kétséges, nem fog-e hirtelen ijesztő mértékben szaporodni a nagybirtokon már többé elhelyezkedni nem tudó mezőgazdasági munkásság, mert a búza, tengeri és műtrágya árak aránytalan magasága és az állatárak aránytalan alacsonysága az anyagi kényszer ellenállhatatlan érveivel még a leglelkesebb intenzivitás-pártit is le fogja szerezni. Sajnos, ez a folyamat már lassan meg is indult de a népesedéspolitikai szempontok óva intik gazdaságpolitikánkat, hogy e tekintetben a helyes arányokat tartsa figyelemben és másrészt a nagybirtokosoknak állandóan szem előtt kell tartaniok, hogy csak intenzív nagybirtoknak van joga a nem keveseknek szemet szűrő nagy darab földre.

Ha az összes szempontokat mind összevesszük, akkor is, úgy hiszem, el kell fogadni igazságként, hogy intenzíven kezelt nagybirtok több családnak tud kenyeret adni, mint ha a nagybirtokot oly egységekre darabolnák fel, melyeknek jövedelme a nagybirtok munkás-családi átlag jövedelmének megfelel. Ebből következik, hogy a nagybirtokok hirtelen felosztása kisbirtokokra jelentős fölösleget teremtené a falvakban, jelentős elvándorlást a városokba, melyeknek felvevőképessége csak akkor volna növelhető, ha sokkal erőteljesebb mérték-

ben történék az iparfejlesztés. Arról meg vagyok győződve, hogy egy gyorsabb ütemű földosztás, ha különben kívánatosnak látszanék is, súlyos társadalmi problémákat vetne föl, ha ugyanakkor az ipari munkás felvevőképesség erősebb emelkedéséről nem történék gondoskodás. Az oly kisgazdapolitika, mely egyaránt nagybirtok ellenes és iparelles, a végig nem gondolt jelszópolitikának sajnálatos példája.

Ha az iparfejlesztés révén nem tudnók levezetni a felszabaduló mezőgazdasági munkást, akkor lassanként a falusi életnívónak oly mértéktelen csökkenése következne be, mely még a szerény élet romantikusait is kielégítené. Igaz, evvel az eredménnyel csak hű maradna önmagához az az egyenlősítési irány, mely ha túlzásokba megy, a nyomorúságban hozza az egyenlőséget.

TERMELÉSI PROBLÉMÁK. A termelési eredmények nagy- és kisbirtokon teljesen tisztázottaknak látszanak, de abban az alapvető hibában szenvednek, hogy nem abból indulnak ki, hogy a jól kezelt nagybirtokon és kisbirtokon melyek a termelési eredmények, hanem átlagokból indulnak ki, amelyek a legjobb esetben azt mutatják, ami van és semmiképpen sem azt mutatják, ami lehet. Már most valószínű, hogy a kisbirtok termelési eredményeinek átlagait oly termelési eredmények adják, amelyek egymáshoz közelebb vannak, mint a nagybirtok termelési eredményei. A nagybirtok és kisbirtok hivatalos termelési eredményeivel szemben a nagybirtokok egy része igen jól be tudja bizonyítani, hogy szántóföldi össztermelési eredményei jóval felette vannak a kimutatott átlagoknak, úgyhogy akárhány nagybirtok van, melynek termelési eredményei az illető falu legjobban kezelt kisbirtokának terméseredményéhez nem a 9:7 arányt, hanem a 12:8 arányt mutatják. Ez megint azt bizonyítja, hogy amikor az ország jövőjéről van szó, nem szabad a mai termelési állapotból kiindulni, hanem azon lehetőségeket kell szemügyre venni, amelyeket a nagybirtok vagy a kisbirtok ad. Azt hiszem, ez a kérdés annyira tisztázott, hogy megállapítható, hogy a termelési mennyiség szempontjából a kisbirtoknak és a nagybirtoknak egymás mellett való fennállása nemzeti érdek.

A nagybirtok ezenfelül kétségtelenül úttörője volt és úttörője ma is mind a szántóföldi termelésben, mind az állattenyésztésben a minőségi haladásnak, példaadója a helyes gazdálkodásnak és evvel a mezőgazdasági népnevelésnek legerősebb faktora.

Az állattenyésztésben a minőségi termelés teljesen a nagybirtok tevékenységi köre volt és ma is az. Egy ideig örvendetes kihatása is volt ennek az egész kisgazda termelésre. De némi aggodalommal kell látnunk, hogy a kisgazda marhájának vagy sertésének minősége inkább hanyatló irányzatot mutat és ha egyáltalában még minőségi standard van az országban, az a nagybirtokosok egy része áldozatos tevékenységének köszönhető. Ebből a pillanatnyi helyzetből természetesen ugyancsak nem lehet levonni semmiféle messzemenő következtetéseket a kisbirtokos állatminőségére nézve, de azért ha ma megszűnnék a nagybirtok, mind szarvasmarha, mind sertéskivitelünk leg-

feljebb sovány állatra és ott is aránylag alacsony árakon volna lehetséges. Hiszen még a baromfitenyésztésnél, ennél a valóban tipikusan kismember tenyésztésnél is a fejlődés csak a nagyobb birtokos, illetve ipari tenyésztés magasabb minőségének volt köszönhető. Enélkül valószínűleg még ma is oly tojásnál tartanánk, melynek súlya a világpiac szempontjából túlsekély. Hogy a szarvasmarha-hizlalás csökkenése vagy megszűnése az országra nézve termelő erőben mit jelentene, azt magyarázni fölösleges. Ismételten és nyomatékosan rá kell mutatnom, hogy a nagybirtoknak csak addig van jogosultsága az országban, amíg intenzíven, minőségileg jobbat is termel.

Harmadik problémakör, melyről még elméleti vitákban is kevés szó esik, pedig nem jelentőség nélkül való, az a nagybirtok szociális hivatása. Még ha a mezőgazdasági szociálpolitika intézményesen ki volna is teljesen építve, akkor sem pótolhatná az államosított szeretet azt a viszonyt, amely a nagybirtokos és a kisbirtokos között ki tud alakulni, ha a nagybirtokos e tekintetben való kötelességeit nem ismeri félre. Bár sokkal többen vannak, akik a falu szociálpolitikai szükségletének kielégítésében tevékeny részt vesznek, mégis nyíltan meg kell mondani, hogy bár ebben azt hiszem velem együtt sokan a nagybirtok fennmaradásának egyik határozott előnyét látnák, ezen érvünket rendkívül gyengíti az a nem kevés nagybirtokos és köztük sok épp a legnagyobbak közül, akik a falut csupán mint gazdasági tevékenységüknek színhelyét tekintik, sőt gyakran nem is saját tevékenységükének, hanem bérlőjük tevékenységének.

A bérlői rendszer, melynek a magyar termelés körül elvitathatatlan nagy érdemei vannak, a dolog természeténél fogva lerombolja a nagybirtok és a falu közötti szociális szálakat, mert a bérlők legnagyobb része szociálpolitikai feladatok megoldására alig érezheti magát hivatva. És bár a városi földosztók a nagybirtok és kisbirtok egymáshoz való viszonyát és érzelmeit nagyon sok tekintetben teljesen hamisan fogják fel, nem kétséges, hogy a bérleti rendszer e viszonyoknak ártott és hogy ma nem egy szempontból a bérbeadott földbirtokot, s éppen birtokpolitikai szempontból, egészen másképpen kellene kezelni mint azt, mely a birtokos és a falu lelki közösségét változatlanul fenntartotta. De számos nagybirtokos egyéni szociálpolitikai tevékenységén felül a súlyos viszonyok ellenére közös nagy szociálpolitikai feladatok oldandók meg, melyeknek talán nem új intézményekkel, de intézményesen való megoldását épp a nagybirtokosoknak kellene leginkább sürgetniük.

A mezőgazdasági válságot talán a legerősebben sínylik a mezőgazdasági napszámosok. Bár talán afelett is túlkönnyedén siklik át a közvélemény, hogy a természetben fizetett munkások életstandardje mekkora, de kétségtelen, hogy a mezőgazdasági válság legnagyobb adófizetői a pénzben fizetett napszámosok. És ha a nagybirtok sokhelyütt a betegekkel, gyermekekkel és Ínségesekkel szemben tőle telhetőleg megtette kötelességét, még nagy hivatást kell teljesítenie a mezőgazdasági munkások életszínvonalának általános emelésére, mert a népesedési és termelési kérdések mellett ez a harmadik tér, amelynek fontosságát az ország struktúrájával kimutatni tudjuk.

Sajnos, statisztikailag az eddig teljesített egyéni szociálpolitika meg nem fogható és az emberszeretet szemérmessége függőnyt von a helyes cselekedetek elé. Ezért közös cselekedetekkel, melyeknek külső megjelenési formája a nagybirtok által kezdeményezett és helyeselt állami akarat volna, kell bizonyos alapvető kérdésekben még a mai gyötrelmes viszonyok között is a mezőgazdasági munkásság sorsán javítani.

LÁTTUK TEHÁT, hogy mind népesedési, mind termelési, mind szociális szempontból a nagybirtoknak jelentős érdemei, de még ennél is fontosabb további nagy lehetőségei s feladatai vannak. Az, hogy a kisbirtokosok értékéről, érdemeiről nem szólok, ez azért van csupán, mert most nem a kisbirtok megszüntetéséről van szó, ami ellen pedig Európában a különféle országokban századokon át védekezni kellett, hanem a nagybirtokéről, melynek fennmaradását épp ezen népesedési, termelési és szociális szempontokból most kellene bizonyos mértékben törvényesül biztosítani azon túlzókkal szemben, akik a nagybirtok fontosságát e három szempontból elismerni nem óhajtják.

E tárgyi szempontok ellenére, amelyek nyilvánvalóan a nagybirtok fennmaradását nemzeti szempontból kívánatosnak teszik, egy évszázadnál is hosszabb idő óta Európában és nálunk is a földbirtok elaprózódása állandó folyamat, melyet sokhelyütt, már békeidőkben is, állami tevékenység siettetett, miközben helyesebb mederbe terelte. Igaz, hogy ma a gazdasági természetes folyamatokkal szemben nagyon sokan nagy gyanakvással élnek, mert ezek nem okvetlenül szolgálják a köz érdekét. Ugyanazoknak abból, hogy a természetes folyamat a föld felaprózódásához vezet, mint döntő faktor, nem volna szabad érvet kovácsolniok a kisbirtok mellett. Pedig ha kétségtelen is, hogy az üzletszerű földparcellázásoknál sok hiba történetett oly irányban, hogy kik és mily feltételek mellett kaptak földet, mégis ez az egész felaprózódás világos útmutatás azon társadalmi nyomás irányára, melyre a politikának mint a társadalmi egyensúly eszközének figyelemmel kell lennie. Ki ne értené meg, hogy a hűvös tárgyi nemzeti érdek nem tud hatni azon ezrekre, kiknek szívevágya oly kis darab földön felépülő függetlenség, melynek mind anyagi, mind szociális, tehát életszínkövetelményeit olcsó árak tartják önállóságukért? Kétségtelen továbbá, hogy nem egy-egy helye az országnak oly vérbőségben szenved, melyen csupán a birtokpolitika segíthet. Ezekben a helyeken földbirtokpolitikát csinálni a társadalmi feszültség elkerülésének oly szükségessége, mely mögött még a népesedési, termelési és szociális szempontok is háttérbe kénytelenek szorulni. De amennyire meggyőződésem ezek szerint, hogy a földbirtokpolitikának ezen okoknál fogva állandónak kell lennie, amennyire meggyőződésem, hogy ha nem akarjuk a 920-as földbirtokreform megismétlődését látni, amely nem befejező tény volt, hanem a földbirtokpolitikának túlzott, elhibázott kezdő lépése, épp annyira súlyos aggodalommal kell látnunk azt az agitációt, mely nem a társadalmi feszültségek csendes birtokpolitikával való enyhítését eredményezi, hanem társadalmi feszültséget és

amely az egész mezőgazdasági struktúrának hirtelen megváltoztatásával messze túlmegy azon a szükségességen, melyet a ténylegesen fennálló társadalmi nyomás indokolna.

A telepítés bármely percben megindítható. Rendelkezésre áll a föld akár eladósodott birtokosoktól vétel útján, akár városok kezén, akár adóhátralék címén. A rendelkezésre álló földet az állandó birtokpolitika céljaira még növelni lehetne, ha bizonyos terjedelemlél nagyobb nagybirtok örökösödési adóját földben kellene leróni, ha az illetékegyenérték tőkésítve földben az állam rendelkezésére bocsátatnék, ha a bérbeadott vagy bérbeadandó birtokok megfelelő százalékat kisbérletekre fordítanák. Ha valamely altruista bank által kibocsátott föld-kötvény a Jegybanknál lombardírozásra számíthatna, nagy lépéssel előrejuthatnánk a telepítés megindulásánál. De hiszen az induláshoz rendelkezésre áll a tőke is, mert a százmilliós kölcsönből, melyet az állam a gazdaadósságok rendezése alkalmából a Nemzeti Banktól kölcsönvett, tizenöt millió a kormány közlése szerint földbirtokpolitikai célokra volt szánva.

De a földön és pénzen túl és elsősorban rendelkezésre áll az ember is. Természetes, elméletben sokat lehet vitatkozni, ki az, akit földhöz kell juttatni. A háború alatt a frontharcos katonákra gondoltak, Nagyatádi a kisbirtoknak a kiegészítésére, a földreform végre a földnélkülit juttatta földhöz. A gyakorlatban nem válnak el oly élesen egymástól a kérdések, mint a gondolkodásban. Lehet, hogy van olyan hely, ahol a társadalmi feszültséget a kisbirtokosoknak nyomása okozza, de ez kivételes. Ellenben a törpebirtokosok sokhelyütt kétségtelenül a mezőgazdasági lakosság elégededen elemei közé tartoznak, éppúgy a földmunkásoknak már némi vagyonhoz jutott része. Azokon a helyeken az országban, amelyek e kategóriák nyomását mutatják, és ily hely nincs sok, a telepítés azonnal megindítható volna, itt kár törvényre várni is, hiszen törvény nélkül is — mint mondtam — rendelkezésre állanak a szükséges előfeltételek. Arról le kellene tenni, hogy az ország egyik vidékéről a másikra áttelepítsünk. Az az érv, hogy az egykés vidékeket szaporább vidékek lakóival megjavítsuk, azt a valószínű veszélyt hordja magában, hogy az ily érintkezésnél a szaporaság fog eltűnni. Másrészt a magyar táj különböző népességének élesen elhatárolt és külön-külön oly érdekes egyéniségének összekeverése nemcsak színekben tenné szegényebbé az országot, hanem szellemi értékeit és lehetőségeit lényegesen csökkentené. De amennyire szükséges a földbirtokpolitikai tevékenység minél hamarább való megindulása, épp annyira kívánatos az elsorolt tárgyi szempontokból, hogy megszűnjék az a városból kiinduló politikai agitáció, mely egy második és szélsőségesebb földreform felé akarja hajtani az országot helytelen népesedési, termelési és szociális érvekkel. Mi sem jellemzőbb, hogy e mozgalom nem a faluról indul ki. Aki falun él, meg tudja ítélni a nyomást, mely e tekintetben van és amely, bármit mondanak is, az ország legtöbb helyén nem erős. Távol áll tőlem, hogy e politikai mozgalomban ne lássak mást, mint demagógiát. Van ebben a magyar falusi ember szeretete, a független kisexisztencia becsülése, parasztház-romantika s van végre az ezt

hirdetőknék egy rokonszenves benső honvágya a föld után. Megnyilvánulása ez egyszersmind annak az egyenlőségre való törekvésnek is, mely korunk jele, van tehát benne a kor szellemi követeléséből is; mindamellet bármennyire szükséges is egyes különös nyomás alatt lévő pontokon a földbirtok további elaprózódásának megindulása, olyannyira veszélyes volna az a hirtelen változás, melyet most nem kevesen hirdetnek. A földreform gyors megindulása annyival is inkább szükségesebb, mert ennek elmaradása a szélsőséges agitációnak csak újabb istápot ad. A nagybirtoknak, hacsak egészen meg nem változik a világ, nincs már jövője. Egy generáció múltán amúgy is meglesz a magyar földnek az a képe, mely után a fiatalok közül annyian sóvárognak: kis darab földeken nem emberektől, csupán a sorstól függő emberek. De közben az országnak más tekintetben is átalakuláson kell átmennie, nehogy e végleges földosztás nagyobb bajt hozzon, mint amilyen áldást. Meg kellene találni, ha lehetne, az egyke ellenszerét, vagy legalább megkísérelni, hogy a föld elaprózódása ne a magyar faj stagnációjának legyen okozója; meg kellene teremteni a városi életnek ama lehetőségeit, melyekben foglalkozást találnak a faluról kiszorultak; el kellene érni a kisbirtokosoknak ama termelési tudását, amelyet a nagybirtok képvisel; meg kellene alkotni azt a szociális gondoskodást, mely ma a falun olyannyira hiányzik és melynek némi pótlója ma még a nagybirtokos, s meg kellene találni a módját annak, hogy a falusi horizont az ország határával essék össze.

A földosztáshoz elég egy törvény. De hogy a földosztásból ne kár háramoljék a nemzetre, ahhoz egy nemzedék céltudatos munkája szükséges.

KORNFELD MÓRIC